Мр Зорица ЧУБРОВИЋ
Регионални завод за заштиту споменика културе, Котор

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП ЗАШТИТИ ПЕРАСТА

Резиме

Рад под називом „Методолошки приступ заштити Пераста“ обухвата приказ методолошких поступака примијењених у заштити урбане цјелине Пераста, чије урбанистичке и амбијентално-архитектонске карактеристике одражавају средњовјековно поријекло наслијеђене урбанистичке матрице, сукцесивно грађење на многим грађевинама и ансамблима, репрезентативну барокну градњу у вријеме највећег процвата града крајем XVII и почетком XVIII вијека, као и стамбену архитектуру XIX вијека, чиме је заокружен историјски лик овог града у сјевероисточном дијелу Боке Которске.

Приказани су резултати најновијих урбанистичких анализа као и архитектонских истраживања најзначајнијих споменика културе чији су резултати утицали на оцјену вриједности насљеђа из које су произашли приједлози заштите садржани у *Студији заштите градитељског насљеђа Пераста* израђеној од стране Регионалног завода за заштиту споменика културе Котор.

Кроз приказ интервенција на цркви св. Ане изнад Пераста, палати Змајевић, палати Мрша, ризници цркве св. Николе, као и на неколико стамбених зграда традиционалне архитектуре, приказани су принципијелни ставови и резултати рада на заштити ове цјелине која представља дио свјетске природне и културне баштине Котора.

Један од најзначајнијих ставова заштите огледа се у настојању да се заштити непоремећени природни оквир цјелине, уз очување имагинарне границе насеља, наслијеђене урбанистичке матрице и унапређење вриједности појединачних градитељских споменика.

Кључне ријечи: Пераст, Бока Которска, урбанистичка матрица, природни оквир насеља, градитељска баштина.

Пераст је подигнут на најистуренијој тачки Бококоторског залива, наспрам тјеснаца Вериге. Заједно са својим острвима, брдом св. Илије и неизграђеном природом која га окружује представља једну од ријетких цјеловито очуваних симбиоза које чине Боку Которску тако изузетном.

Обнова цјелине града Пераста, који је континуирано остајао без сталних становника током вишедеценијског процеса, започетог већ у другој половини 19. вијека, на свеобухватан начин започета је, може се рећи, тек послије земљотреса из 1979. године. Тих година, захваљујући бризи цијеле југословенске заједнице, нарочита пажња посвећена је обнови Црногорског приморја и његовим старим градовима.[1]

У години у којој се десио земљотрес, Подручје Котора у оквиру којег се налази и град Пераст, проглашено је за природно и културно добро свјетске баштине, а већ средином 1980. године основан је и Општински завод за заштиту споменика културе Котор,[2] чије дјеловање на пољу заштите се поклапа са периодом интензивних послова на обнови након землотреса. Свакако да су послови заштите споменика културе у оквиру тих послова заузимали врло истакнуто мјесто.

---

[1] Попис штета од земљотреса вршен по јединственој методологији за цијело пострадало подручје Црногорског приморја. Документацију сачињену од картона за сваку појединачну зграду у Перасту израдила је јуна 1979. године комисија Завода БиХ. У њеном саставу су били инж. А. Нинковић, инж. А. Омерагић и С. Ханџић.

[2] Општински завод је 1992. године прерастао у Регионални завод за заштиту споменика културе Котор, чија надлежност се проширила на подручје општина Котор, Тиват и Херцег Нови.

Затечено стање

У смислу привређивања, тежижну тачку Пераста представљала је конфекција Јадран, утемељена у периоду између два свјетска рата. Непосредно прије земљотреса подигнута је у средишњем дијелу града нова хала ове конфекције. Она је настала на простору неколико грађевинских блокова на јужној страни цркве св. Марка, која је, том приликом, претворена у магацин поменуте фабрике. Пола стољећа раније, у трећој деценији 19. вијека, палата Смекја, са својим млађим крилом дограђеним у то вријеме, у облику какав данас има, била је након радикалне преградње унутрашњости претворена у погон војне конфекције. Заједно са зградом савремене хале, чија архитектура с карактеристичним шед крововима над основом несразмјерно већом у односу на све зграде наслијеђене урбанистичке матрице Пераста, ова жила куцавица историјског града представљала је једну од најкрупнијих затечених урбанистичких и архитектонско-амбијенталних негативности насталих током савременог раздобља.

Ипак најзначајнији фактор пропадања многих грађевина, који се може пратити на сачуваним фотографијама и разгледницама Пераста, везан је за крупне друштвене промјене током 19. и 20. вијека, а што је условило напуштање овог града од стране његових становника. Рушевине најзначајнијих палата као што су Змајевић, Мазаровић, Криловић, Мрша, Мартиновић, Буровић и бројних других стамбених зграда, заједно са тврђавом св. Крста (св. Крижа), обухватао је бршљан, скривајући окоштале камене зидове, подове, конзоле међуспратних таваница, отворе, кровне вијенце и по који камени украс који је заједно с бројним грбовима свједочио да је ријеч о сачуваном градитељском насљеђу града дугог континуитета и славне поморске прошлости.

Прије готово свих стручних мјера предузетих на заштити ове урбанистичке цјелине, почетком 80-их година, изграђена је савремена саобраћајница изнад Пераста, с циљем да се побољша стање које је на Јадранској магистрали, у виду уског грла, стварала постојећа приобална цеста изграђена крајем аустроугарског периода. И траса приобалног пута представљала је данак аутомобилском саобраћају, прекинувши непосредну везу града с морском обалом и морем, преко којег се, до тог времена, саобраћај одвијао...

Савремена цеста је, међутим, нарушила оригиналну урбанистичку матрицу историјског града, пресијецајући у виду лука његову горњу зону и одвајајући цјелину од свог природног залеђа на падини брда св. Илије. Тврђава је остала изнад цесте, а оригинална ограђена имања самостана св. Антона и комплекса Змајевић трајно су изгубила свој споменички интегритет и могућност успостављања цјеловитости.

Оквир у коме се одвија интегративна заштита Пераста

Прву деценију рада на обнови Пераста послије земљотреса карактеришу архитектонска истраживања и израда пројектне документације за палате Бујовић и Висковић.[3] Пројекат статичке санације палате Бујовић је и реализован у том периоду, након чега је Музеј града Пераста, смјештен од 50-их година у овој палати, могао да настави свој рад. За послове на рестаурацији значајног комплекса породице Висковић, међутим, још се нису стекли потребни услови. [4]

---

[3] Пројекти су израђени у Општинском заводу за заштиту споменика културе Котор у сарадњи са арх. Францом Вардјаном и инж. Стојаном Рибникаром из Љубљане.

[4] Према пројектној документацији, изведени су радови на крову лође и улазним вратима палате.

У истом периоду изведени су радови на претварању комплекса стамбених зграда у хотел под називом „Вила Пераст“.[5]

Архитектура пак неколико нових кућа уз пут у горњој зони града, грађених на мјесту старијих као и на другим локацијама унутар урбане цјелине, а посебно архитектура дограђених анекса насталих у то вријеме, и поред тежње да основним облицима подражава традиционалне форме и правила постављања на терену у паду, јасно истиче веома скромне могућности тог тренутка који је слиједио након драматичног догађаја.

Тек крајем друге деценије од земљотреса стекли су се услови да се проблемима заштите Пераста поклони свеобухватнија пажња.

Двије љетње школе студената архитектуре из Београда организоване током 1997. и 1998. године, под именом EXPEDITIO, резултирале су публикацијом „Триста година самоће“, изложбама, дипломским радовима посвећеним појединачним грађевинама и комплексима.[6] Заједно с каснијим радним камповима на тврђави св. Крста и на палати Висковић, бациле су снажан сноп свјетлости на вриједности, богатство и слојевитост градитељског и културног насљеђа града. Њихов иновативни приступ одражавао се и у темема радионица, дебата и публикација у којима су се бавили начинима и осмишљавањем визуелизација вриједности града, чију привлачност су уочили и препознали.

Њиховом напору придружује се издавачка кућа „Госпа од Шкрпјела“, у оквиру које је објављен низ књига које освјетљавају прошлост Пераста. Међу њима је и веома значајно дјело Павла Буторца *Културна повијест града Пераста,* настало између два рата.[7]

Друштво пријатеља града Пераста у исто вријеме доприноси афирмацији наслијеђених културних вриједности града оживљавањем традиционалних манифестација, међу којима се истичу „маћ“, „фашинада“ и „гађање кокота“.

У просторима недовршене Беатијеве цркве с краја 17. вијека, олтарском простору и у двјема осмоугаоним сакристијама, дон Срећко Мајић организује постављање ризнице цркве св. Николе, у којој су изложени највреднији предмети од сребра, текстил, иконе, слике и други предмети. Његовом заслугом и звоник цркве постаје доступан посјетиоцима, односно његова унутрашњост са степеништем од камена и визурама с највише етаже у којој се налази ложа за звона и одакле се сагледавају кровови Пераста, острва, Вериге и наспрамне обале залива.

Концентрацији догађаја доприноси брижљива рестаурација цркве св. Ане изнад Пераста, у којој се налази олтарска пала насликана руком Трипа Кокоље, једног од најзначајнијих барокних умјетника Боке Которске.

У приземљу Доње куће Змајевића отворена је галерија „Јадран Арт“, чије изложбе су својом тематиком и публикацијама скренуле пажњу на донекле заборављене културне појаве које су карактерисале прошлост Боке.

Био је то повољан оквир да се покрене израда урбанистичког пројекта која је повјерена планерском тиму Монте ЦЕП-а, са већ завидним искуством у изради планова који су се односили на Которску регију.

---

5 Израда пројекта повјерена је пројектантском предузећу „Обнова“ из Котора.

6 EXPEDITIO, *Триста година самоће,* Београд, 1998

7 П. Буторац, *Културна повијест града Пераста,* Пераст, 1999

У Котору је 1998. године ЦЕП из Београда организовао савјетовање у оквиру својих „Комуникација“ под називом *Између обала*, а сљедеће, 1999. године, организовао је међународно савјетовање под називом *Урбано и архитектонско наслеђе у III миленијуму,* које је окупило бројне учеснике. Савјетовање се одвијало у Перасту, под покровитељством Министарства уређења простора Републике Црне Горе.[8]

У планерски тим су укључени и млади архитекти, чланови EXPEDITIO, али још увијек је недостајала и неопходна претпоставка планирања у заштићеним историјским цјелинама, а то је базна студија градитељског насљеђа. Већ први нацрти урбанистичког пројекта израђени без неопхоне подлоге која би се базирала на валоризацији градитељског насљеђа, показали су амбицију да се унутар урбаног ткива на свим неизграђеним површинама граде нови објекти и туристички комплекси.

Био је то више него јасан сигнал да се пословима заштите урбанистичке цјелине Пераста мора приступити на основу стручних критеријума који одговарају рангу градитељског насљеђа Пераста као дијела Свјетске културне и природне баштине УНЕСКО-а.

Студија заштите градитељског насљеђа Пераста, коју је израдио Регионални завод за заштиту споменика културе Котор, обухвата два тома. Први том је завршен 2002. године, а други, под називом *Анекс Студије заштите градитељског насљеђа Пераста,* завршен је 2006. године.

Оцјена те документације, која садржи урбанистичке и архитектонско-амбијенталне анализе градитељског насљеђа Пераста (по врстама), валоризацију и план интервенција на свим објектима, слободним просторима, на обали и у залеђу града – *као дореченог програма будућих захвата,* дата је од стране одговарајуће Рецензионе комисије, чији члан је и проф. др Павуша Вежић из Задра.

Након израде базне студије, посао на изради урбанистичког пројекта је настављен. Сада се налази у фази усвајања нацрта, након чега ће слиједити израда и усвајање предлога. Будући да су у изради плана, почев од 2007. године, учествовали стручњаци с одговарајућом едукацијом (вођа стручног тима је арх. Зорана Милошевић, конзерватор), чини се да се већ могу изрећи и прогнозе у погледу позитивног исхода преосталог дијела посла и процедуре.

Степен усаглашености овог планског документа посљедица је сазријевања свих фактора који су кроз своје активности били укључени у његову израду али и резултат одлуке да се сви принципијелни ставови довољно искристалишу и постану доступни и прихватљиви на нивоу средине. Будући да је Пераст имао друштвени контекст у коме су се поступно и на низу реализованих примјера могле уочити позитивне стране студијског поступка, али тако и мане исхитрених рјешења сваке врсте, урбанистички пројекат усаглашен с конзерваторским начелима представљаће заправо квалитетну основу за даљи рад на очувању и заштити Пераста.

Слиједи сажет приказ резултата проучавања развоја Пераста, као и карактеристичних реализација за чији приступ се, с обзиром на услове у којима су се одвијали, може рећи да представљају примјере интегративне заштите.

---

[8] Радови изложени на савјетовањима ЦЕП-а из Београда сабрани су и објављени у свескама КОМУНИКАЦИЈЕ 98, *Између обала*, Котор, 1998 и КОМУНИКАЦИЈЕ 99, *Урбано и архитектонско наслеђе у III миленијуму,* Пераст, 1999

Резултати истраживања урбанистичког развоја

Током архитектонских и урбанистичких анализа градитељског насљеђа Пераста, откривени су многи нови подаци који освјетљавају најстарије слојеве овог насеља и омогућавају сагледавање његовог развоја.[9]

Претпоставка да се старије насеље налазило високо у брду, поред цркве св. Ане (св. Петка, св. Венеранда), доведена је у питање, будући да су исходи истраживања показали средњовјековно поријекло ове цркве и омогућили ново тумачење њеног култног карактера у складу са којим се подразумијева да је црква св. Ане стајала изоловано у односу на насеље.

Архитектонска истраживања Пераста су показала да се у оквиру данашњег насеља налазе фрагментарни архитектонски остаци с обиљежјима романичке и готичке архитектуре. Њихов положај показује да су најстарији сачувани дијелови насеља формирани на најповољнијим локацијама – двјема увалама на југоисточном и сјеверозападном дијелу града.

Слика 1. – Коронелијев цртеж Пераста с краја 17. вијека

Остаци средњовјековних кућа могу се довести у везу са подацима из архивских извора XIII-XV вијека, у којима помени занимања Пераштана тога времена (лађари, бродоградитељи, поморски трговци...) указују да се локација овог града заправо налазила на обали.

[9] З. Чубровић, *Ка познавању урбанистичког развоја Пераста*, БОКА 23, Херцег Нови, 2003, 125–141; К. Лисавац, *Палата Змајевић у Перасту*, БОКА 23, Херцег Нови, 2003, 143–161; Ј. Гргуревић, *Обрада ентеријера у сакралној и стамбеној архитектури Пераста*, БОКА 24, 211–236; А. Капетановић, *Палата Мазаровић у Перасту*, БОКА 24, Херцег Нови, 2004, 162–198; А. Капетановић, *Палата Шестокриловић у Перасту*, БОКА 28–29, Херцег Нови, 2009, 67–114

Важну карику у успостављању линије развоја насеља представља историјски податак да је у првој половини XV вијека Пераст имао 150 кућа.[10]

Изглед Пераста на цртежу А. Албертија из 1624. године – најстаријој познатој ликовној представи овог града – показује да је урбана матрица данашњег насеља у то вријеме била већ сасвим дефинисана, што потврђује и Коронелијев цртеж с краја 17. вијека (Слика 1).

Теренске анализе обављене у склопу новијих истраживања су показале је да је данашњи изглед Пераста, у коме доминира барокна фаза – заступљена у архитектури цркава и палата подигнутих дуж обале – резултат просперитета овог града који је наступио послије млетачког освајања Рисна и Херцег Новог, 1687. године. Крупни волумени барокних грађевина, као и стамбене и јавне зграде које су настајале у 19. вијеку, попуниле су првобитни слободни простор између старијег уличног фронта и обале мора, који је до тада представљао главну саобраћајницу и пристаниште, манипулативни простор за складиштење и претовар терета, поправку и градњу бродова.

Данашња улица Стари пут представља остатак ове старије приобалне комуникације на чијем простору су све до наглог ширења града према мору, изазваног развојем поморства и трговине крајем XVII вијека, стајале и одбрамбене куле појединих истакнутих перашких породица.

Вриједности градитељског насљеђа Пераста

Новија проучавања урбанистичког и архитектонског насљеђа града Пераста омогућила су потпуније сагледавање његове градитељске баштине, чије се вриједности могу посматрати кроз неколико видова.

У првом реду то је сачувана урбанистичка матрица града с урбаном структуром, чији најстарији дијелови потичу из раздобља од XIII–XV вијека. Њене основне карактеристике чини улични фронт зграда паралелан линији обале испред кога је, све до краја XVII вијека, стајала пространа, углавном неизграђена обала у функцији пристаништа и манипулативног простора. Овај широки простор имао је и важну одбрамбену улогу, судећи по распореду и готово правилном ритму одбрамбених кула постављених у низу на траси дуж обале.

Низ зграда уличног фронта чиниле су стамбене грађевине окренуте прочељима према мору, као и главне фасаде црквених здања. Од линије уличног фронта почињале су улице које су повезивале обалу с горњим зонама насеља формираног од низова зграда постављених по изохипсама, као и од појединачних стамбених, самостанских и фортификационих ансамбала. Ове, углавном управно постављене улице, рачвале су се у горњим дијеловима града, стварајући мрежу која је повезивала његов укупан простор.

Највишу и централно постављену тачку Пераста представља тврђава за чији положај су везане претпоставке о античком утврђењу сграђеном на истом мјесту као и о цркви св. Крста из XI вијека, најстаријој у насељу.

Изнад насеља високо у брду налази се црква посвећена св. Ани (св. Петка, св. Венеранда), која је осликана фрескама најкасније почетком 15. вијека. Нешто ниже налази се капела посвећена Госпи од здравља.

На острвима св. Ђорђа и Школу испред Пераста изграђена су сакрална здања. Острво св. Ђорђа имало је током историје и одбрамбену улогу.

---

[10] П. Буторац, нав. дј. 134; М. Милошевић, *Самоуправни статус Пераста за вријеме млетачке републике*, Гласник Одјељења друштвених наука ЦАНУ 13, Подгорица, 2000, 12

Простор испред уличног фронта добио је свој данашњи изглед почев од друге половине 17. вијека, када су на том мјесту изграђене барокне палате познатих поморско-трговачких перашких породица (Бујовић, Смекја, Змајевић, Висковић, Коловић и др.) У то вријеме уз палате су постојали и већи слободни простори који су им припадали – као што је то још увијек у случају палата Баловић и Висковић – на којима су касније, нарочито током 18. и 19. вијека, настајале стамбене зграде. Оне су заједно са барокним палатама стварале нови улични фронт према мору, постављен испред старијег уличног низа који је остао заклоњен иза млађих зграда. Између старог уличног низа и млађег формираног на простору раније оперативне обале и широког пристаништа, настала је улица под данашњим именом Стари пут, која у називу садржи име првобитне широке комуникације према обали која је постојала све до краја 17. вијека.

Основне карактеристике првобитне урбане структуре Пераста, сачуване до данас, представљају најзначајније културно-историјске, урбанистичке и архитектонско- амбијенталне вриједности Пераста.

Град одликује густа компактна структура с јасним границама изван којих је природно окружење. Као што је ведута Пераста сагледива у широком луку с мора као и с копнених прилаза, тако је и морска површина с простором дуж наспрамних обала сагледива готово са свих тачака у насељу.

Осим агломерације града као цјелине, Пераст посједује и врло значајне градитељске квалитете садржане у оквиру стамбене, јавне, сакралне, вјерске и фортификационе архитектуре.

Слика 2. – Поглед на Луку

Црква св. Ане

До најновијих истраживања у цркви св. Ане изнад Пераста, спроведених 2000. године, сматрало се да је њена градња претходила раду Трипа Кокоље који је осликао у фреско техници источни зид њене правоугаоне апсиде. Током новијих истраживања вршених на овој цркви откривене су старије фреске на источном зиду, за које И. Ђорђевић сматра да потичу из средине 15. вијека.[11]

Слика 3. – Црква св Ане данас

Готичке карактеристике архитектуре цркве св. Ане запажају се у облику свода који је преломљен у тјемену. Могуће је да је старија апсида преобликована у вријеме када је Кокоља осликао композицију на њеном источном зиду.

Рад на рестаурацији цркве изведен је у неколико фаза. У првој фази изведено је истраживање хронологије њене градње коју је показала архитектонска анализа техника зидања примијењених на фасадама и у унутрашњости, те подаци из историјских извора и упоредна анализа са сличним споменицима. Показало се да сликар Трипо Кокоља није само осликао источни зид, већ да његову руку одају и подножје олтара, све површине зидова, попречни лук и сводови.[12]

Покривање крова каменим плочама изведено је по узору на остатке затеченог кровног покривача.

У другој фази организован је конзерваторско-рестаураторски третман зидне слике Трипа Кокоље и остатака старијег живописа.

Кућа Капуци

На бројне интервенције мањег или већег обима предузимане првих година након земљотреса од стране власника кућа, служба заштите није имала могућности непосредног дјеловања током спровођења конзерваторских начела садржаних у издатим конзерваторским условима. Лепеза поступака коришћених у то вријеме показује примјену цементног малтера за фуговање фасада, замјену камених кровних вијенаца армиранобетонским, употребу бетонских оквира врата и прозора, методе статичке санације којом су нарушене оригиналне зидане конструкције, отварање неодговарајућих кровних прозора... Због тога обнова рушевине чији

Слика 4. Кућа Капуци

[11] З. Чубровић, нав. дј. 125–126; И. Ђорђевић, *Новооткривени фрагменти фресака у цркви св. Ане изнад Пераста (Бока Которска)*, Зограф 29, Београд. 2002–2003, 201–206 (са старијом литературом)

[12] У издању НИП "Госпа од Шкрпјела", у публикацији Црква св. Ане, Пераст, 2000, објављени су дотадашњи резултати истраживања и рада на обнови цркве.

су старији власници носили презиме Капуци, а која је подразумијевала методолошки исправан пут као и извођење радова у складу са принципима заштите споменика културе, представља први примјер на који су се могли угледати сви они који су тек започињали обнову својих објеката.

Ансамбл на улазу у Пераст

С промјеном власника, ова стамбена цјелина, на чијој се главној фасади налазе оквири прозора ренесансне профилације, и стога врло значајан репер у успостављању линије урбанистичког развоја Пераста – чији основни ток је наслућен у досадашњим анализама спроведеним у току израде Студије заштите градитељског насљеђа, претрпјела је обнову која се може окарактерисати као узорна. На основу архитектонских анализа вршених у току израде студије а потом и у току поступка издавања конзерваторских услова када је за анализу била доступна и унутрашњост зграде, изведена су детаљна архитектонска истраживања на основу којих је било могуће формулисати конзерваторске смјернице и спровести их кроз ревизију идејног и главног пројекта, те праћењем извођења радова у оквиру конзерваторског надзора.

Слика 5. – Ансамбл на улазу у Пераст

Сазнања о овој стамбеној цјелини проширена су и употпуњена многим детаљима. Њена ренесансна фасада окренута према мору протеже се све до калкана ка југоистоку. Крило зграде управно на фасаду представља млађу доградњу, чији је јужни дио уклоњен у вријеме проширивања приобалне цесте. Као

резултат прилагођавања у том периоду, настала је неправилност рјешења крова на углу према југозападу.

У приземљу зграде постојала је накнадно изграђена зидана пећ за хљеб, а на првом спрату узидана камена полица с рељефом на чеоној страни. Ови вриједни налази сачувани су и презентовани у ентеријеру. Такође је сачувано изворно уређење терена са терасом, каменим подзидима и вегетацијом.

Стамбена цјелина у горњој зони

Рушевна стамбена зграда с мањим двориштем на горњој страни била је предмет захтјева упућеног служби заштите споменика културе од стране њених нових власника. Захтјев се односио на давање конзерваторских услова за обнову зграде и на могућности проширивања стамбеног простора. Зато су, у оквиру самог Завода, графичким путем у виду варијантних рјешења испитане могућности изградње поткровља по узору на аналогна рјешења из Пераста, те могућа рјешења доградње анекса на мјесту некадашњег дворишта са горње стране куће. По усвајању главног пројекта изведени су радови чији исход је у великој мјери зависио од оспособљености извођача као и од сензибилитета власника куће заинтересованих за нијансе у уређењу ентеријера, пространог дворишта са терасом у висини првог спрата и врта.

Палата Мрша

Палата Мрша је припадала веома значајној поморско-трговачкој породици из Пераста чији чланови су се током друге половине XIX вијека истакли и својим педагошким радом. Палата је изграђена на пространом платоу падине у југоисточном дијелу града, у непосредној близини палате Баловић и палате Мазаровић. Архитектонски склоп палате Мрша је настао сукцесивном градњом у оквиру двију сусједних старијих зграда и њиховим повезивањем у јединствену цјелину.

Слика 6. – Рестаурација палате Мрша

Након рашчишћавања унутрашњости грађевине, било је могуће сагледати хронологију градње палате и на основу спроведене анализе претпоставити да њени најстарији дијелови потичу с почетка XVII, а данашњи облик могао је настати крајем XIX и почетком XX вијека.

Посебну архитектонску вриједност палате Мрша представљају сачувани елементи кухиње са засведеном пећи за хљеб и са паралелопипедним каменим посудама за уље (пила), који заједно са бистијерном за воду и осталим архитектонским елементима палате репрезентују начин живота и културу становања имућних поморско-трговачких породица Пераста.

Због вишедеценијске напуштености, палата Мрша је затечена у рушевном стању, без крова и међуспратних таваница. У њеном ентеријеру, међутим, сачувани су подаци о преградњама, конзоле међуспратних таваница, зазидане

пушкарнице, а на фасадама камени оквири врата и прозора, профилисани олук, балкони и грб.

Ревитализација палате Мрша обухватила је успостављање некадашњег склопа с истицањем фаза градњи, а за потребе нове савремене намјене (кућа за одмор) подразумијевала је обнову међуспратних таваница, крова, подова, столарије, уређење дворишта и терасастог врта.

Палата Змајевић

Палата Змајевић је подигнута на уздигнутом терену у сјеверозападном дијелу Пераста. Снажном архитектонском дејству палате доприноси њен доминантни положај у оквиру насеља, као и примијењени градитељски поступак у коме је вјештим прилагођавањем терену и степеновањем маса остварено јединство архитектуре и стјеновитог пејзажа.

Слика 7. – Палата Змајевић за вријеме рестаурације

Палата Змајевић чини јединствену просторно-функционалну цјелину с капелом Госпе од Розарија и осмоугаоним звоником. Припадала је једној од најистакнутијих породица Пераста, из које потичу значајне историјске личности: Андрија Змајевић архиепископ, Матија Змајевић, адмирал руске флоте и надбискуп Вицко Змајевић.

Архитектонско рјешење палате одражава њен развој од одбрамбене куле (предњи дио), преко доградње којом је кула продужена према сјеверу (II фаза градње), до градње сјеверног и јужног крила, којом су у цјелину обједињени старији дијелови као и раније капела.

У цјелину барокних стилских карактеристика инкорпорирани су старији култни простори (тзв. "пећина" и старија капела), првобитна одбрамбена кула и старија стамбена зграда.

Представља једну од најслојевитијих и најзначајнијих споменичких цјелина града Пераста, чији најстарији дијелови потичу из епоха старијих од 1664. године, када је палата уобличена у вријеме Андрије Змајевића.

Унутрашњи распоред палате одговарао је потребама резиденције високих црквених достојанственика из породице Змајевић. Из засведеног предворја централног дијела зграде камено једнокрако степениште води до издужене просторије која је, судећи по свом положају укопаном у стијену и зазиданим пушкарницама имала одбрамбени карактер. На првобитну одбрамбену улогу централног дијела палате указују пушкарнице на свим зидовима по цијелој висини грађевине.

Слика 8. – Фрагмент сликарства у лоџи палате Змајевић

На јавни карактер приземља палате указује свечана дворана у сјеверном крилу, осликана капела (у средишњем дијелу) и засведена отворена лоџа у јужном крилу. На основу извора познато је да је украшавање капеле и лоџе извео сликар Трипо Кокоља. У сјеверном дијелу палате налази се и простор старије капеле, трапезоидне у основи, у коју се долазило из дворишта са тзв. «бискупским престолом», односно, троном уклесаним у стијени.

Палата Змајевић је напуштена почетком 19. вијека и од тада се налазила у рушевном стању све до 2005. године, када је започета њена рестаурација.

Проблем рестаурације палате Змајевић зависио је у највећој мјери од резултата архитектонских истраживања која су текла паралелно са израдом студије заштите градитељског насљеђа Пераста. На основу исхода истраживања сачињен је програм радова на рестаурацији који је подразумијевао успостављање изгледа какав је грађевина имала у вријеме када је остала без функције.

Даљим истраживањима спроведеним у току радова утврђено је да је централни нижи дио палате представљао терасу са оградом чији су оригинални ди-

јелови, нађени у виду уломака и трагова на зидовима и завршном вијенцу терасе, омогућили утврђивање њеног првобитног изгледа. Изгубљени су били и подаци о изгледу прилазног разуђеног степеништа чије трагове је требало утврдити пажљивом анализом преосталих трагова на терену и анализом оскудних уломака архитектонске пластике.

Пажљивом анализом података на зидовима и отворима у унутрашњости палате утврђени су многи елементи оригиналног ентеријера, као што су подаци о степеништу, вратима која воде на стражарницу, прозорским зиданим клупама, лучним прозорима према брду и др.

Захваљујући квалитетној сарадњи између свих учесника у обнови палате, било је могуће приступити и најосјетљивијем задатку, а то је конзерваторско-рестаураторски третман остатака сликарства у лођи и у капели палате. Ток радова на откривању и чишћењу сачуваних партија сликарства пратила је стручна комисија која је усмјеравала рад и предложила начин презентације којим би се у највећој мјери сачувао утисак цјеловитости и истакли квалитети ликовног рјешења овог Кокољиног зрелог дјела.

Палата Смекја и комплекс „Јадран“ – стратегија

Палата познате поморско-трговачке породице Смекја смјештена је на обали мора, у средишњем дијелу Пераста. По својој диспозицији, просторном рјешењу и обради фасада, палата Смекја представља репрезентативни примјер барокног стила у стамбеној архитектури Пераста.

Слика 9. – Комплекс „Јадран“

Богатство архитектонске обраде фасада палате Смекја огледа се у уједначености обраде блокова за зидање, обради прозорских и балконских отвора, правилности и раскошној обради балкона, рељефном украсу лучно завршених отвора, натписима и грбовима.

По завршетку палате, 1764. године, започета је градња њеног другог дијела, постављеног на горњој страни улице. Овај дио грађевине уобличен је у данашњем облику тридесетих година 20. вијека, доградњом још два спрата. Ов-

им су поремећене замишљене пропорције барокног комплекса сачињеног од старијег и млађег крила палате, будући да млађе крило својом висином премашује старију палату, а својим размјерама у великој мјери одудара од уситњене структуре околних зграда.

Гашење услова за рад конфекције "Јадран", изазвано савременим промјенама у друштву, створило је могућност да се о новој намјени палате Смекја размишља као о прилици за ублажавање девастација које су изазване њеним коришћењем за потребе индустрије. Уједно, створили су се услови да се у оквиру цјеловитог сагледавања захтјева за успостављање нове хотелско-угоститељске функције овог комплекса, одређене у актуелној трансформацији, утврде мјере интервенција којима би се затечено урбанистичко-архитектонско рјешење које је настало прије три деценије изградњом савремене хале, довело у пређашњи склад.

Оцијењено је да би на мјесту хале требало реконструисати зграде које би у основи слиједиле урбанистичку матрицу града а у погледу обликовања традиционалну стамбену архитектуру Пераста. Оцијењено је да на неизграђеном простору између хале и мора треба извршити реконструкцију двију зграда у складу са сачуваном документацијом о њиховом првобитном изгледу. На тај начин би се постигло значајно побољшање данашњег стања изазваног крупним поремећајем оригиналне структуре града.

Примјери који одступају од усвојеног методолошког приступа

Заокруженом методолошком приступу у заштити Пераста, изграђиваном у Регионалном заводу за заштиту споменика културе Котор током тродеценијског рада, супротстављају се многе појаве чији одраз налазимо у самовољним интервенцијама на низу грађевина. Јасно је оцијењено да се у наредним корацима спровођења планског документа мора приступити уклањању свих негативности чији укупни збир нарушава наслијеђени складни миље Пераста.

Слике 10. и 11. – Самовољне интервеницје на грађевинама

Неке оцјене и резултати интегративне заштите Пераста

Као стратешки важан задатак у заштити Пераста истакнуто је очување његових имагинарних граница. Тај циљ би био тешко остварљив, посебно због савремене саобраћајнице која је пресјекла горњи дио насеља, да не преовладава снажно дејство очуване историјске цјелине.

Наспрамне обале Пераста су постале мета оних који у овим временима остварују своје градитељске захвате. Мирни зелени оквир острва наспрам Пераста већ се на неким тачкама, савременом градњом, одузима панорамама које су до данас сачувале свој ненарушени склад.

То није случај са сјеверном страном залива, између Морињa и Рисна. Ту је настала нова цеста, не марећи, у свом аутистичном свијету, за појаве око себе.

Оцјена је непристрасних арбитара да се у градитељском насљеђу Перасту чува савршен урбанистички ред, наслијеђен из прошлости. Враћањем живота његовим грађевинама, улицама, вртовима, обали с острвима и вегетацији, створиће се амбијент привлачан за стални живот његових становника, умјесто данашњег претежно повременог, сезонског живљења.

Том циљу тежи изложени методолошки приступ.

Summary

Zorica CUBROVIC, M.Sc.
REGIONAL INSTITUTE FOR THE PROTECTION OF CULTURAL MONUMENTS OF KOTOR

METHODOLOGICAL APPROACH TO THE PROTECTION OF PERAST

The paper entitled „ Methodological approach to the protection of Perast“ includes the review of methodological actions applied in the protection of the urban ensemble Perast, which urban planning and ambient-architectural characteristics reflecting the medieval origin of inherited urban planning matrix, successively building works on many buildings and ensembles, the representative Baroque architecture from the peak development of the city at the end of seventeenth and the beginning of eighteenth century, as well as the residential architecture of nineteenth century, which rounded the historical character of this city located in the northeast part of Boka Kotorska.

There were presented the results of the most recent urban planning analyses as well as architectural researches of the most significant cultural monuments, which results effected on the evaluation of the heritage values and the preparation of the protection proposals contained in the Study of the architectural heritage protection of Perast, prepared by the Regional institute for the protection of cultural monuments of Kotor.

Through the review of the interventions on the church St. Ana over Perast, the palace Zmajevic, the palace Mrsa, the treasury of the church St.Nicholas, as well as on several residential buildings of traditional architecture, there were presented the principled attitudes and the results of the work on the protection of this ensemble as the part of World`s natural and cultural heritage of Kotor.

One of the most important standpoints of protection is reflected in the endeavour to protect undisturbed natural framework of the ensemble, with preservation of imaginary border of the settlement, inherited urban planning matrix and the improvement of the individual architectural monuments.

Key words: Perast, Boka Kotorska, urban matrix, the natural framework of the settlements, architectural heritage.